

OP ZOEK NAAR ROMEINSE MUNTEN IN NOORD-BRABANT.

Enige persoonlijke herinneringen

drs. W.H.Th. Knippenberg

DEEL I.

Romeinse munten uit Jekschot, gemeente Sint-Oedenrode (168 munten).

In 1939 ontving ik te Nijmegen mijn benoeming tot leraar klassieke talen en oude geschiedenis op het Klein Seminarie "Beekvliet" te Sint-Michielsgestel. Toen echter op 21 april 1942 Beekvliet als gijzelaarskamp door de Duitse bezetters werd gevorderd, moest de school toch doorgaan en werd ik op 20 mei van dat jaar samen met een oudere collega en alle leerlingen van de zesde klas gymnasium verplaatst naar het parochiehuis en enige leegstaande schoolgebouwen te Erp bij Veghel. Kort na onze aankomst hoorden wij in het dorp geruchten, dat in de omgeving van Erp romeinse munten zouden gevonden zijn. De speurtocht kon beginnen: provinciale archeologie in de praktijk.

Na enige weken was de naam van de vinder ons bekend geworden: het was een boer uit Zijtaart, gemeente Veghel, die in april 1942 bij het trekken van een sloot op zijn braakliggend terrein in Jekschot, gemeente Sint-Oedenrode, een aardewerk potje met romeinse munten had gevonden. Het potje lag ongeveer 15 cm diep onder een veenachtige laag.

Bij ons bezoek bleek echter, dat de boer alle munten, op één na, reeds had verkocht. Maar hij had geen bezwaar tegen ons bezoek aan de vindplaats. Daar vonden we op 9 juni nog vijf romeinse munten en enige scherven van het potje, waarin de munten bewaard waren. Ook zes andere personen, aan wie de vinder enige munten had verkocht, heb ik daarna kunnen achterhalen en hun munten beschreven. Er was echter een onbekende persoon X, die 117 van de 168 munten had gekocht, maar van deze X mocht de naam niet genoemd worden. Wel had ik tijdens dat gesprek enige malen Eindhoven horen vallen en daarmee ben ik toen mijn verdere speurtocht begonnen.

Uitgaande van de veronderstelling, dat de heer X geen verstand van munten had, maar wel wilde weten wat ze bij eventuele verkoop waard waren, was hij misschien in Eindhoven op bezoek geweest bij een leraar klassieke talen of bij een antiquair. Op mijn fiets heb ik enige maanden vanuit Erp verscheidene collega's en antiquairs bezocht. Na een jaar vond ik op het zevende adres zijn naam en woonplaats. Het bezoek aan zijn adres was aanvankelijk wat grimmig, maar nadat ik beloofd had nergens zijn naam te vermelden, maar hem wel een volledige beschrijving van zijn munten te bezorgen, kreeg ik alle munten een maand in bruikleen. Kort daarna zijn de munten aan mij onbekende personen verkocht, zodat mijn lijst het enige is, wat van deze muntvondst is bewaard.

Alle munten zijn gewoon pasgeld, goede en slechte *denarii* en *antoniniani*. In de oorlogsjaren had ik alleen de beschikking over het standaardwerk van H. Cohen, *Description historique des monnaies frappées sous l'Empire romain*, t. IV et V, Leipzig 1930, en de munten zijn volgens dat werk gedetermineerd:

Nrs.	Naam	Periode
1 t/m 4	Septimus Severus	193-211
5 t/m 8	Iulia Domna	193-211
9 t/m 13	Caracalla	198-217
14	Plautilla	- 211
15 t/35	Elagabalus	218-222
36 t/m 37	Iulia Paula	219-220
38 t/m 39	Iulia Soemias, moeder van Elagabalus	- 222

Nrs.	Naam	Periode
40 t/m 45	Iulia Maesa, grootmoeder van Elagabalus en Severus Alexander	225
46 t/m 83	Severus Alexander	222-235
84 t/m 85	Sallustia Barbia Orbiana	ca 225
86 t/m 96	Iulia Mamaea, moeder van Severus Alexander	-235
97 t/m 104	Maximinus I	235-238
105 t/m 140	Gordianus III	238-244
141 t/m 155	Phillippus Arabs I	244-249
156 t/m 158	Philippus II 247	-249
159 t/m 160	Otacia Severa	
161 t/m 163	Traianus Decius	249-251
164	Herennia Etruscilla	
165	Herennius Etruscus	251
166	Trebonianus Gallus	251-253
167	Aemilianus	252-253
168	Gallienus	253-268

Nadat door de *Constitutio Antoniana* (212) van keizer Caracalla alle vrije burgers van het romeinse rijk het romeinse burgerrecht hadden verkregen, gaat in de derde eeuw het leger een belangrijke drager worden van de staatsmacht. Soldaten, omhoog geklommen uit de provinciale legers, bestijgen de keizerlijke troon in Rome. Septimus Severus, geboren in Libye en overleden in York, had als tweede vrouw Iulia Domna, de dochter van een Syrische zonnepriester. Haar zuster was Iulia Maesa en deze was weer de moeder van Iulia Mamaea en Iulia Soaemias. Philippus, een Arabier, vierde in 248 samen met zijn zoon het duizendjarig bestaan van de stad Rome en deelde dat aan alle burgers van het romeinse rijk, tot in Sint-Oedenrode, mee op de munten, die hij bij dat eeuwfeest liet slaan.

De muntschat uit Jekschoot bevatte een fraai overzicht van de soldatenkeizers uit de eerste helft van de derde eeuw. Maar waarom de oud-soldaat of handelaar zijn geldpotje op zulk een onherbergzame plek tijdelijk heeft willen verbergen, blijft voorlopig een raadsel. Was het angst voor een dreigende invasie van germaanse Franken?

Literatuur.

W.H.Th. Knippenberg, *Romeinsche munten uit Midden Brabant, opgespoord, Oudheidkundige Mededeelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, N.R. XXV (1944), 91-106.

DEEL 2.

Bronzen romeinse munten uit Hapert (2598 munten).

De muntvondst van Jekschoot leidde ieder jaar bij mijn lessen in oude geschiedenis tot een spannend verhaal. In 1944 vroeg ik vlak voor de kerstvakantie mijn leerlingen, die uit het gehele bisdom 's-Hertogenbosch afkomstig waren, thuis eens te informeren, of ze munten hadden, die men niet kon ontcijferen en die na de vakantie mee te brengen. Een leerling uit Netersel bracht tien bronzen muntjes mee, die romeinse munten bleken te zijn. Op mijn fiets ben ik toen enige weken op zoek gegaan naar de herkomst van de munten, eerst in Netersel, toen naar een frater in Tilburg, toen naar een bakker in Casteren en die laatste kon me vertellen, wie de eigenlijke vinder van de munten was geweest.

Een week later stond ik voor de deur van de boerderij in Hapert en trof daar de vinder, die in een sigarenkistje nog ongeveer 2600 romeinse bronzen muntjes had liggen. Hij had ze zelf opgegraven langs de zandweg van Casteren naar Hapert, bekend als "den krommen hoek" langs het riviertje de Beerze. Bij het doorploegen van een voormalig dennenbos had hij in 1939 de munten gevonden en veiligheidshalve vanwege de oorlogsjaren niet veel bekendheid aan de vondst gegeven, die mij op het spoor hebben gezet. Tot mijn grote verrassing kreeg ik het hele kistje mee voor verder onderzoek. Dat onderzoek zou nog jaren in beslag nemen.

De gesloten verzameling bestond uit 2598 bronzen romeinse muntjes, ruw afgewerkt. Meestal was slechts aan een zijde nog iets van de legende te lezen. Bovendien zaten in verzameling ongeveer dertig oorspronkelijk grotere munten, die tot halve of kwart munten waren verknipt. Deze groep met munten uit de jaren 270-388 vormt ook een bijzonder aspect van deze vondst. Verder vond ik bij het onderzoek van de munten ook nog een klein restant van een geweven zakje, waarin de munten waren opgeborgen.

Aangezien de meeste versleten muntjes door mij niet te determineren waren, heb ik ze voorlopig in twee groepen verdeeld.

Groep 1.

Van Tetricus (270-273) tot Julianus (361-363): 39 stuks gedetermineerd; waarschijnlijk behoren nog 98 exemplaren ook bij deze groep.

Groep 2.

Van Valentinianus I (364-375) tot Honorius (394-402) en zijn broer Arcadius (395-408): 577 stuks gedetermineerd; de overige 1884 behoren hoogstwaarschijnlijk ook bij deze groep.

Mijn eerste publikatie over deze muntvondst verscheen in het eerste nummer van *Brabantia* in 1952. Kort daarna verzocht mevrouw prof.dr.A.N. Zadoks-Josephus Jitta mij het artikel in wat gewijzigde vorm op te nemen in *JMP*, waarbij twee vijfde eeuwse keizers diende te vervallen. In dat artikel zijn enige muntplaatsen opgenomen en verwijzingen naar het standaardwerk van Cohen.

Tot mijn grote vreugde kon in 1953 bijna de gehele verzameling, 2572 van de 2598 munten, met de restanten van het geweven zakje, aangekocht worden door het Koninklijk Munt- en Penningkabinet. Omdat de staat, waarin de munten verkeerden bijzonder slecht was, zijn na 1960 alle munten voorzichtig gezuiverd, zodat bijna alle munten op de voorzijde, vele alleen op de achterzijde herkenbaar zouden zijn. Ongeveer 600 munten konden daardoor zelfs op muntplaatsen gedetermineerd worden.

Volgens J. Evers is deze muntvondst, waarin veertien keizers uit de vierde eeuw vertegenwoordigd zijn, de grote meerderheid van de munten uit de jaren 388-408, negen munten zijn zeker van na het jaar 402. Als we bedenken, dat in 410 de stad Rome door Alarik werd verwoest, dan is deze muntvondst zeker ook voor Noord-Brabant het laatste spoor van de invloed van het Romeinse Rijk.

Waarom deze laatste vluchteling zijn zakje met munten juist in Hapert heeft willen verbergen, zal voor ons wel altijd een raadsel blijven.

Literatuur.

W.H.Th. Knippenberg, Een romeins muntrest uit Hapert. Brabantia I 1952, 18-22.

W.H.Th. Knippenberg, Romeinse munten uit Hapert (N.Br.). Jaarboek voor Munt- en Penningkunde XXXIX, 1952, 94-96.

J.H. Evers, Muntvondst Hapert. JMP, 56/57, 1968/1969, 23 e.v.

OP ZOEK NAAR ROMEINSE MUNTEN IN NOORD-BRABANT.

Enige persoonlijke herinneringen

drs. W.H.Th. Knippenberg

DEEL 3.

Romeinse munten uit Engelen en Empel (639 munten)

Rond 1950 vernam ik van een vriend, dat te Vught een oud-archivaris, F. de Bekker, een grote verzameling romeinse munten bezat, die nog nooit waren gepubliceerd. Bij het eerste bezoek merkte ik al snel, dat hij zelf ook vanwege zijn hoge leeftijd het op prijs zou stellen, indien iemand aan zijn toen nog vrij onbekende collectie een publicatie zou willen wijden. Hij was er zelf niet meer in toe in staat.

Frans de Bekker (1865-1963) was de zoon van de oud-burgemeester van het dorpje Engelen (1866-1894), gelegen aan de Dieze ten noorden van 's-Hertogenbosch. De burgemeester verzamelde in zijn tijd al romeinse munten en zijn zoon begon zelf vanaf 1872 munten te verzamelen; later erfde hij ook het mooie antieke muntkastje van zijn vader.

Rond 1870 werd de Dieze tussen Engelen en Empel verbreed en werden op Empels gebied de landhoofden aangelegd voor de spoorbrug over de Maas. Reeds bij mijn eerste bezoek was het duidelijk geworden, dat geen enkele munt het huis mocht verlaten en omdat de bibliotheek de standaardwerken van R.I.C. niet uitleende, was mijn enige mogelijkheid in de loop van verscheidene bezoeken een voorlopige lijst te maken van de romeinse keizers in de verzameling. Wel viel mij op, dat De Bekker telkens weer uitdrukkelijk vertelde, dat bijna alle munten uit zijn verzameling gevonden waren bij Engelen en Empel. Van een tiental munten, die hij afzonderlijk uit de collectie nam, werd apart vermeld dat ze niet uit Empel of Engelen afkomstig waren, maar uit Vught, Hedickhuizen enz., en hij liet mij de kranteknipsels zien, waarin deze vondsten waren gepubliceerd.

De reeks munten begint met enige republikeinse munten en loopt vanaf keizer Augustus (27-14) over twee en zeventig keizer namen tot aan Honorius (393-423) en Arcadius (395-406). De collectie, die ik toen heb gezien, bestond uit 468 bronzen en 171 zilveren munten. Alle gegevens heb ik in 1959 in *{lit.}* Brabantia gepubliceerd.

Eerst enige tijd na het overlijden van Frans de Bekker op 26 augustus 1953 heeft de familie de gehele collectie, ook munten die ik niet gezien heb, voor een volledige beschrijving ter beschikking gesteld van Drs. J. Boersma, die in 1963 de gehele verzameling van 735 munten heeft gepubliceerd. (Boersma, p. 62-70.) Boersma kon beschikken over alle noodzakelijke standaardwerken, Cohen, R.R.C., R.I.C., B.M.C., Hill-Kent en Carson-Kent in Bronze coinage, London 1960.

De "collectie De Bekker" is om verscheidene redenen een uitzonderlijke verzameling. Allereerst vanwege de volledigheid: een bijna volledige reeks van vier en zeventig keizers uit de vier eerste eeuwen. Zelfs munten van drie kandidaat keizers uit de eerste eeuw, Galba, Otho, en Vitellius, zitten in de verzameling maar ook enige gallische tegenkeizers als Postumus, Victorinus en Tetricus uit de derde eeuw en zelfs de zeldzame Britse tegenkeizers Carausius (287-293) en Allectus (293-296), zij allen zijn vertegenwoordigd. Boersma vermeldt nog een muntje van Honorius uit de jaren 401-423 en zes bronzen muntjes van de Vandalen en Oost-Gothen uit de vijfde en zesde eeuw.

Een tweede belangrijk aspect van de "collectie De Bekker" is, dat volgens zijn persoonlijke mededelingen "bijna alle munten uit zijn verzameling", met uitzondering van een tiental, gevonden waren bij de Dieze in Engelen en Empel. Dit aspect wordt door Boersma niet vermeld. De Dieze tussen Engelen en Empel is de top, waar alle waterwegen uit Midden-Brabant, de Aa, de Dommel en de Essche Stroom, samenkwamen en zo verder dit stroomgebied verbonden met de Maas. De laatste jaren is Empel bekend geworden door de opgraving van een inheems Romeins heiligdom, de Tempel van Empel, waaruit blijkt, dat deze plaats aan de Dieze een voornaam centrum in de Romeinse tijd moet zijn geweest.

In zekere zin toont de collectie-De Bekker, zeker wat de vierde eeuw betreft, enige overeenkomst met de Romeinse munten uit Cuijk, waar ook 85 munten gevonden zijn, die lopen van Augustus tot en met Arcadius. (Boersma, p.33-38.) Cuijk had een rivierovergang over de Maas en op het einde van de Romeinse tijd zelfs een brug. Ook te Cuijk zijn enige jaren geleden twee inheems Romeinse tempels opgegraven.

De vraag blijft, of de laat Romeinse muntreeksen zowel te Empel als te Cuijk te danken zijn aan de belangrijkheid van deze rivierovergangen of dat ook pelgrims naar de tempels bij deze overgangen hun muntjes hebben bijgedragen.

Literatuur.

W.H.Th. Knippenberg, F.H.M. de Bekker, oud-archivaris van Vught, en zijn collectie Romeinse munten". Brabantia 8, 1959, 227-236.

Drs. Joh.S. Boersma, "De Romeinse muntvondsten in de provincie Noord-Brabant". JMP 50, 1963, 1-75.

DEEL 4.

De Vughtse schatvondst (4882 munten).

Ook in dit vierde geval heb ik kunnen meewerken aan het verzamelen van minstens 4882 Romeinse munten. Dit was te danken aan de vele mogelijkheden, die Beekvliet mij kon bieden. Bovendien had ik in 1960 van mijn familie een Volkswagen cadeau gekregen, die in dit geval onontbeerlijk is gebleken.

In de maanden augustus en september 1962 werd de Essche Stroom op de grens tussen Michielsgestel en Vught door de Dienst Waterschap verbreed en gekanaliseerd, waarbij veel grond werd verzet. Plotseling verscheen in het Brabants Dagblad van eind augustus een bericht, dat een vijfjarig jongetje uit Vught, Rientje Nijssen, enige Romeinse munten had gevonden in de zandhopen, die aan de Vughtse oever van de Essche Stroom lagen. Buurtbewoners en vele leerlingen van scholen uit 's-Hertogenbosch en Sint-Michielsgestel trokken op onderzoek naar de vindplaats. Omdat door het toenemend bezoek de klaar gemaakte oevers veel te lijden hadden, besloot de Dienst op 27 september een bordje "Verboden toegang" bij de ingang van de oever te plaatsen.

Daar ik als correspondent van de R.O.B. meende te moeten zorgen, dat de collectie munten in goede handen terecht zou komen en niet in allerlei vreemde handen, kreeg ik diezelfde dag van de Dienst verlof, om twaalf vrachtwagens zand over te mogen brengen naar een ommuurde plaats op Beekvliet. Diezelfde avond heb ik nog een aardappel-sorteeremachine met fijn gaas kunnen huren, zodat ik met mijn leerlingen kon beginnen met het uitzeven van het zand. Honderden munten kwamen te voorschijn. Op zaterdag 29 september werd ik na de lessen plotseling naar de telefoon geroepen met het dringende verzoek onmiddellijk met schoppen en zakken naar de Essche Stroom te komen. Martien van Griensven uit Sint-Michielsgestel was met zijn zus op die vrije zaterdag nog even naar de Essche Stroom gegaan en zat met zijn jas boven een geweldige voorraad munten, die hij de gehele morgen al tegen andere vindsters trachtte te redden. De Volkswagen deed toen goede diensten.

Nadat we tientallen zakken hadden vol geladen en ze daarna in de sportlokalen van Beekvliet in grote spoelbakken hadden afgespoten, bleek dit inderdaad de kern van de muntschat te zijn: 3182 romeinse munten waren in veiligheid gebracht.

Omdat in de voorafgaande dagen ook veel personen uit Halder, een buurtschap langs de Essche Stroom, de vindplaats hadden bezocht en munten hadden meegenomen, ben ik enige weken bezig geweest de mensen te bezoeken en alle munten te beschrijven, die men mij liet zien. Vele munten hiervan zijn later aan onbekende verkocht. Het totaal van de munten uit die muntschat, die ik heb gezien, bedroeg op 13 oktober ongeveer 4670 stuks.

Nadat alle werkzaamheden waren afgesloten, waarbij de leerlingen van Beekvliet vele vrije uren met zeven bezig zijn geweest, kon ik op 23 oktober 1962 de zaak afsluiten. Ik heb de gehele bij mij aanwezige collectie van 4469 munten, die ik voorlopig naar de verschillende keizers had gesorteerd, samen met de vier zilveren romeinse lepeltjes, overgedragen aan de Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek en het Munt- en Penningkabinet.

Enige weken voor de overdracht had ik een lijst gemaakt van de eerste 4200 gesorteerde munten. Alle munten zijn *antoniniani*, in vrij goede staat bewaard; zij bestrijken een vrij korte periode, van 253 tot 275.

Romeinse keizers:	Aantal
Valerianus I (253 - 260),	7
Mariniana, zijn vrouw	1
Gallienus, zoon en medekeizer van Valerianus (253- 646 268)	646
Salonina, vrouw van Gallienus	68
Valerianus II, zoon van Gallienus, Caesar (253-255)	1
Saloninus, zoon van Gallienus, (258-259)	1
Claudius Gothicus (268-270),	507
Quintillus, boer van Claudius Gothicus (270),	28
Aureliana (270-275),	58
Tegenkeizers:	
Macrianus (260-261), oost-romeinse rijk	1
Gallische tegenkeizers:	
Postumus (259-268),	100
Laelianus (268),	1
Marius (268),	1
Victorinus (268-270),	434
Tetricus I (270-273),	1572
Tetricus II, Caesar (270-273),	762

Kanters, die in 1966 de hele muntschat van Vught uitvoerig heeft beschreven, had de beschikking over 4777 munten, waarbij ook enige grote vondsten van particuliere vindsters konden worden opgenomen. Nieuwe keizers heeft hij niet gevonden, wel uiteraard grotere aantallen munten. Als bijzonderheid in zijn catalogoog noem ik afzonderlijk de acht munten (Kanters 1431-1438) van Postumus, waar op de keerzijde HERC(uli) DEVSONIENSI staat afgebeeld; de vraag blijft nog open, of dit mogelijk een verwijzing is naar de Tempel van Empel aan de Dieze. Hoe groot de muntschat uit Vught geweest is, zal wel onduidelijk blijven. Volgens mijn notities heb ik 4882 munten te zien gekregen, maar drie vindsters met resp. 40, 35 en 14 munten weigerden mij hun munten te tonen. De muntschat van Vught wordt thans bewaard bij de archeologische verzameling van het Noordbrabants Museum te 's-Hertogenbosch.

Het is bekend, dat rond 270 de romeinse grenskastelen langs de Rijn grens in Nederland zijn opgegeven en dat ook de romeinse stad Nijmegen toen geheel verlaten was. Een dreigende invasie van germaanse Franken kan de aanleiding zijn geweest, dat bij een evacuatie de voorraad munten met de kostbare zilveren lepeltjes is verborgen of bij toeval te water geraakt. Een vraag is nog moeilijk te beantwoorden, of de muntvondst los staat van of verband heeft met de vele sporen van een inheems-romeinse nederzetting op de Gestelse oever van de Essche Stroom. Daar zijn vanaf 1962 in de buurtschap Halder talloze sporen van bewoning uit de romeinse tijd opgegraven en verzameld: waterputten, metaalbewerking, leemkuilen en een pottenbakkersoven. De bewerking van al dat materiaal, samen met duizenden scherven aardewerk, vele aardewerkstempels, verzameld in het Oudheidkundig Museum in het Instituut voor Doven te Sint-Michielsgestel, zal nog wel enige jaren duren.

Literatuur

W.H.Th. Knippenberg, Waterputten uit de Romeinse tijd te Sint-Michielsgestel en elders. Brabants Heem 17, 1965, p.75-92 en 18, 1968, p.12-24.

idem, Gestempeld Romeins aardewerk uit Halder, gemeente Sint-Michielsgestel. Brabants Heem 19, 1967, p.90-95.

idem, Een ijzergieterij en een pottenbakkersoven op Halder te Sint-Michielsgestel, in de Romeinse tijd? Brabants Heem 17, 1965, p.93-95.

idem, IJzeren paalschoenen te Sint-Michielsgestel. Brabants Heem 23, 1971, p.132-134.

J.E. Bogaers, "De Vughtse schatvondst". Brabants Heem 14, 1962, p. 133-138. H.J. Kanters, "De Romeinse muntschat van Vught". JMP 52/53, 1965/6, 73-126.